

УДК 37.01

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Гатеж Н.В.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті висвітлено зміст естетичного виховання та особливості виховання естетичної культури учнів загальноосвітнього навчального закладу. Проаналізовано елементи естетичної культури як важливої складової всебічного розвитку особистості. Також доведено, що характер і ступінь розвитку естетичного почуття і естетичного смаку, їх виховання є важливим фактором формування естетичної культури особистості. Автором відзначено, що проблема виховання естетичної культури школярів є надзвичайно актуальною і необхідною для подальшого вивчення та наукового обґрунтування. Встановлено, що лише естетично та морально багате покоління зможе розбудувати сильну державу та змінити стереотипи поведінки в сучасному суспільстві.

Ключові слова: естетичне виховання, естетична культура, естетичні потреби, естетичні ідеали, естетичні смаки, виховання естетичної культури, образотворче мистецтво, вчитель образотворчого мистецтва.

Постановка проблеми. В останні роки в Україні розробляється принципово новий підхід до проблеми розвитку особистості. На відміну від традиційної освіти, яка недостатньо актуалізувала морально-етичний та естетичний складники виховання, гуманістично-орієнтована освіта веде до розкриття сутнісних якостей людини, її внутрішнього багатства й творчого потенціалу. У цьому аспекті найважливішу роль відіграє мистецька освіта. Сьогодні загальноосвітня школа має не лише забезпечити різнобічний розвиток індивідуальності учня на основі виявлення його задатків і здібностей, а й виховати особистість зі сформованою естетичною культурою, усталеними естетичними смаками, розвиненим почуттям прекрасного, здатну керуватися естетичними принципами у житті та творити за законами краси.

Питання виховання естетичної культури особистості набуває особливого значення в сучасних розвитку суспільства, коли загострюються суспільні суперечності, втрачаються загальнолюдські цінності, життєві ідеали молоді. Естетичне виховання повинно сприяти формуванню творчої активної особистості, здатної повноцінно сприймати прекрасне, гармонійне, досконале у житті, природі та мистецтві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті нашого дослідження важливого значення набувають наукові досягнення вітчизняних дослідників у галузі теорії та практики естетичного виховання, вихідні засади якого відображені в Національній доктрині розвитку освіти, Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні, Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх закладах України.

Значний внесок у розробку мети, принципів та реалізацію змісту естетичного виховання зробили Л. Масол, Н. Миропольська, В. Орлов, О. Рудницька, А. Комарова, М. Кнебель та ін. Широко висвітлено питання естетичного виховання у естетико-педагогічному аспекті у спадщині видатних українських педагогів і діячів освіти В. Сухомлинського, К. Ушинського, Е. Водовозової, П. Каптерєва, С. Лисенкової, С. Русової та ін.

Різні аспекти питання формування естетичної культури розкрито в працях І. Беха, І. Зязюна,

М. Киященко, Л. Левчук, Л. Масол, Н. Миропольської, О. Олексюк, О. Отич, Г. Падалки, О. Рудницької, О. Шевнюк, О. Щолокової та ін. Для теоретичного осмислення порушеної нами проблеми також важливе значення мають філософські дослідження (О. Буров, В. Василенко, Є. Волкова, В. Корнієнко).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Як бачимо, проблема формування в учнів естетичної культури є і залишається актуальною. Проте, наявний досвід вимагає додаткового аналізу проблеми у контексті визначення змісту основних принципів формування естетичної культури учнів загальноосвітнього навчального закладу засобами образотворчого мистецтва.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування змісту естетичного виховання та особливостей виховання естетичної культури учнів загальноосвітнього навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. Згідно нормативних документів, що регламентують організацію навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах, випливає, що питанню естетичного виховання приділяється належна увага. Зокрема, у Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття) визначено основну мету освіти, спрямовану на естетичне виховання та всебічний розвиток людини як найвищої цінності суспільства, формування її духовних смаків, ідеалів та розвиток художньо-творчих здібностей. Згідно Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти, цілісний процес виховання передбачає художньо-естетичну освіченість і вихованість особистості. Особлива роль в естетичному вихованні молодого покоління, належить загальноосвітній школі.

Вчена Л. Масол пояснює, що загальна мистецька освіта – це підсистема шкільної освіти, що гармонійно поєднує навчання, виховання і розвиток дітей і молоді засобами мистецтва. Саме вона покликана підготувати їх до активної участі у соціокультурному житті, до подальшої художньо-естетичної самоосвіти. Науковець наголошує, що шкільна мистецька освіта є посередником між суспільно значущими культурними цінностями й особистісними цінностями людини, вона забезпечує набуття життєво важливих ком-

петентностей, які дають змогу самореалізуватися у найрізноманітніших видах художньої діяльності відповідно до індивідуальних інтересів і потреб [13, с. 6].

Педагогічна система української школи виявляє виняткову турботу про те, щоб підростаюче покоління отримало естетичне виховання, на все життя набуло почуття прекрасного. Естетичне ставлення учнів до дійсності у творчій діяльності припускає засвоєння моделі твірної, художньо-творчого ставлення до світу, яке може бути вираженим у шкільному віці засобами мистецько-творчих видів діяльності [8].

Відомо, що естетичне виховання – система заходів, скерованих на вироблення та вдосконалення в людині здатності сприймати, правильно оцінювати, створювати прекрасне і піднесене у житті й мистецтві. Г.Ващенко зауважував, що естетичне виховання – це одне з найскладніших питань педагогіки [3]. Мета його полягає в тому, щоб сприяти всебічному розвитку особистості. Джерелами естетичного виховання є природа, краса побуту й довкілля, мистецтво, участь людини в різних видах діяльності, національні цінності. Спираючись саме на ці аспекти естетичної культури особистості, Г. Ващенко в змісті естетичного виховання розмежував такі напрями: а) естетика побуту (розвиток охайності в одязі, житті, уміння прикрасити приміщення); б) естетика сприймання краси природи; в) естетика творів мистецтва [2].

Слід відмітити, що зміст естетичного виховання, орієнтованого на формування естетичної культури учнів, передбачає розвиток у них здатності сприймати прекрасне в природі, у праці, у творах мистецтва, у навколишньому світі, у поведінці людей, які прагнуть насолоджуватися цим прекрасним [15, с. 52–55].

У контексті нашого дослідження важливим є питання естетичного виховання шляхом ознайомлення школярів з образотворчим мистецтвом, які визначені у нормативних та законодавчих документах: у Законі України «Про освіту», «Концепції національного виховання в Україні», «Національній державній комплексній програмі естетичного виховання», «Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»)). Так, згідно Концепції національного виховання, одним із основних завдань загальноосвітньої школи, є «формування основ естетичної культури, розвиток естетичного досвіду особистості, її художніх здібностей; оволодіння цінностями і знаннями в галузі світового і народного мистецтва, музики, архітектури, усної народної творчості, національної пісенної і танцювальної культури, побуту, ремесел, гри; розвиток почуття прекрасного, формування здатності розуміти і цінувати твори мистецтва, пам'ятки історії, красу і багатство природи; здібність до творчої діяльності в різних видах мистецтва» [7, с. 141]. Завдання освіти та образотворчого мистецтва зокрема – допомогти учням реалізувати свої творчі задатки. Формування естетичної культури і творчих здібностей має відбуватися у гармонійній співпраці учня та вчителя. Така діяльність знаходиться у прямій залежності від того, як вона організована.

Педагогічна система української школи виявляє виняткову турботу про те, щоб підростаюче

покоління отримало естетичне виховання, на все життя набуло почуття прекрасного. Естетичне ставлення школярів до дійсності у творчій діяльності припускає засвоєння моделі твірної, художньо-творчого ставлення до світу, яке може бути вираженим у шкільному віці засобами мистецько-творчих видів діяльності [8].

Таким чином, можна стверджувати, що за своєю структурою естетичне виховання складне й багатокомпонентне явище. Одним із компонентів естетичного виховання є художнє виховання, яке передбачає процес естетичного розвитку учнів засобами мистецтва, спрямований на формування інтересу до мистецтва, художньо-творчих здібностей та естетичної свідомості дітей; формування вміння сприймати, розуміти та оцінювати твори мистецтва. Завдяки художньому вихованню мистецтво стає для особистості життєвою цінністю в її духовному розвитку [1, с. 151].

Науковцями виявлено, що зміст естетичного й художнього виховання засобами образотворчого мистецтва реалізується в художній або художньо-трудова творчій діяльності школярів. Отже, естетичне виховання надає кожному учню можливості для художньо-творчого розвитку й саморозвитку. Воно, за твердженням Т. Поніманської, «...формує самостійну художньо-трудова діяльність, яка виникає з ініціативи дітей, відповідає їхнім інтересам та потребам і вимагає особливого ставлення дорослих, непрямого педагогічного керівництва для збереження інтересу до самостійної творчої діяльності» [16, с. 281].

Враховуючи висновки науково-педагогічних досліджень, зазначимо, що естетичне виховання в загальноосвітній школі трактується як цілеспрямований, організований процес формування у дітей розвинутої естетичної свідомості, художньо-естетичного смаку, здатності сприймати, творити й цінити прекрасне. Б. Ліхачов зазначає, що «естетичне виховання включає в себе естетичний розвиток – організований процес становлення в дитини природних істотних сил, які забезпечують активність естетичного сприйняття, відчуття, творчої уяви, емоційного переживання, образного мислення, а також формування духовних потреб» [12, с. 284]. Естетична діяльність – безперервний процес формування і реалізації певних творчих умінь, навичок, здібностей, гармонізації себе і світу. З огляду на це естетичне виховання можна розглядати як системну діяльність, спрямовану на розвиток чуттєвої сфери особистості, її умінь сприймати, оцінювати явища естетичної дійсності за законами краси, збагачувати у процесі їх сприймання свій внутрішній світ, оволодівати законами творчості і творити [5, с. 98–99].

Досвід педагогів свідчить, що естетичне сприйняття розвивається успішно, коли здійснюється систематичне спілкування з творами мистецтва. В процесі естетичного сприйняття нерідко виникають судження про побачене і почуте. Естетичні судження пов'язані з генетичною оцінкою всього твору, його змісту, втілення в художніх образах. Естетичні судження фіксують в словах те, що являється джерелом і суттю естетичних переживань [6].

Загальновідомо, що одне з важливих місць у гармонійному розвитку учня займає образот-

ворче мистецтво. Зокрема воно сприяє розвитку особистісних якостей, таких як відчуття краси та гармонії, здатності емоційно відгукуватись на різноманітні вияви естетичного у навколишньому світі, вміння бачити прекрасне у спостережуваних явищах та усвідомлювати його, потреба в спогляданні та милуванні. Науково доведено, що різні види мистецтва сприяють розвитку здібностей розуміти прекрасне у мистецтві та повсякденній дійсності, виробленню системи художніх уявлень, поглядів, переконань. Зокрема твори образотворчого мистецтва приносять дітям естетичну насолоду та впливають на весь їх духовний світ. Актуальне естетичне виховання молоді не може спиратися лише на приклади класичного мистецтва, а вимагає включення в навчальний процес кращих взірців сучасного мистецтва, що надасть можливість педагогам навчити учнів правильно сприймати ті або інші прояви художньої культури, орієнтуватися в еволюції морально-етичних поглядів сьогодення, відрізнити справжнє від підробки, розуміти зміни, що відбуваються у культурному житті, долучатись до світу митців та самовиражатись за допомогою художньої творчості. На думку І. Зязюна, підготовка до входження в соціальне життя відбувається в контексті тієї культури, яка оточувала дитину з часу її народження [10, с. 11]. Саме тому необхідною умовою естетичного виховання, що відповідає вимогам сьогоденного життя та рівню розвитку суспільства, є виховання на яскравих прикладах митців-сучасників та їх творчості.

Щодо питання виховання художньо-естетичної культури школярів, то вона розуміється дослідниками як результат розвитку особистості, її освітньої діяльності, що відбиває духовний потенціал взаємодії з навколишнім світом і мистецтвом. Окрім цього процес формування художньо-естетичної культури тісно пов'язаний із становленням картини світу, розвитком мислення, емоційної сфери, прагненням удосконалювати себе й навколишній світ [4].

Поділяючи думку Н. Миропольської, зазначимо, що естетична культура містить у собі такі компоненти: естетичне сприймання – здатність виділяти в мистецтві та житті естетичні якості, образи і переживати естетичні почуття; естетичні почуття – емоційні стани, що викликаються оцінним ставленням людини до явищ дійсності й мистецтва; естетичні потреби – потреби в спілкуванні з художньо-естетичними цінностями, в естетичному переживанні; естетичні смаки – здатність оцінювати твори мистецтва, естетичні явища з позицій естетичних знань і ідеалів; естетичні ідеали – соціальні та індивідуально-психологічно зумовлені уявлення про досконалу красу в природі, суспільстві, людині, мистецтві;

художні вміння, здібності в галузі мистецтва [14, с. 20–23].

Відомо також, що естетичну культуру особистості учня утворюють такі компоненти як естетична свідомість, естетичні потреби, естетична діяльність. Естетична свідомість – сукупність поглядів, знань, суджень, оцінок, ідей, ідеалів. Її основою є естетичне сприймання – процес відображення сутності предметів і явищ естетичної дійсності, співвідношення сприйнятого. Зокрема, автори підручника «Естетика» розрізняють два рівні естетичної свідомості: повсякденний і теоретичний. Повсякденний рівень складають естетичні емоції, переживання, почуття; теоретичний – естетичні оцінки, судження, погляди, теорії, ідеали [5].

Необхідно відмітити, що образотворче мистецтво як вища форма естетичної діяльності виділяється прекрасне як спеціальний об'єкт, спілкування з яким розвиває естетичне ставлення до дійсності і дає ціннісну орієнтацію естетичній свідомості. Творам образотворчого мистецтва притаманна висока чуттєвість, емоційна забарвленість художньої інформації, що забезпечує емоційно-почуттєвий рівень реагування, що розширює межі пізнання навколишнього світу, допомагає усвідомити його багатство. У творах образотворчого мистецтва закладено увесь досвід ставлення до світу, що розширює історично обмежені межі досвіду особистості та передає їй історично багатоманітний досвід людства [9].

Характер і ступінь розвитку естетичного почуття й естетичного смаку, їх виховання є важливим фактором формування естетичної культури особистості, адже вони є одними із засобів ствердження людини в його перетворюючому відношенні до дійсності. Здатність сприймати прекрасне і насолоджуватися ним виступає тим збудником, без якого неможлива реалізація людиною потреби в ствердженні прекрасного у всь без виключення сферах діяльності [11, с. 42].

Висновки і пропозиції. Отже, підсумовуючи вище сказане, можна сміливо стверджувати, що проблема виховання естетичної культури школярів є надзвичайно актуальною і необхідною для подальшого вивчення та наукового обґрунтування. Лише естетично та морально багате покоління зможе розбудувати сильну державу та змінити стереотипи поведінки в сучасному суспільстві. Вважаємо за необхідність впровадження в навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів новітніх ефективних методик, які сприяли б вихованню естетичної культури учнів та їх розвитку в цілому. Перспективними напрямками дослідження є питання готовності майбутніх учителів образотворчого мистецтва до естетичного виховання школярів і формування їх естетичної культури.

Список літератури:

1. Базильчук Л. В. Естетичне виховання як засіб всебічного розвитку соціально значущої і самоцінної особистості / Л. В. Базильчук // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / ред. кол.: Н. С. Побірченко (гол. ред.) та ін. – К.: Науковий світ, 2004. – Вип. 10. – С. 149–153.
2. Ващенко Г. Г. Виховний ідеал: [підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків] / Г. Г. Ващенко. – Полтава: Полтавський вісник, 1994. – 191 с.
3. Ващенко Г. Основи естетичного виховання / Г. Ващенко. – Лондон: Вид-во «Авангард», 1957. – 46 с.
4. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К., 1997. – 376 с.

5. Естетика: навч. посібн. / [М.П.Колесніков та ін.]; за ред. В.О.Лозового. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 205 с.
6. Естетичний досвід вчителя: Теорія і практика. Монографія / Науковий ред. В.Г. Бутенко. – Херсон, 1997. – 214 с.
7. Збірник нормативних документів з освіти та виховання / Упоряд. З. М. Онишків; Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2006. – 172 с.
8. Зязюн І.А. Виховання естетичної культури школярів: навч. посіб. – К.: ІЗМН, 1998. – 156 с.
9. Зязюн І. А. Естетичний досвід особи; формування і сфери вияву / І. А. Зязюн. – К.: Вища шк., 1976. – 174 с.
10. Зязюн І. А. Естетичні засади педагогічної майстерності / І. А. Зязюн // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2008. – Вип. 5. – Серія «Педагогічні науки». – С. 5–11.
11. Комарова А. И. Эстетическая культура личности / А. И. Комарова. – К.: Вища школа, 1988. – 152 с.
12. Лихачев Б. Т. Педагогика. Курс лекций: Учеб. Пособие для студентов пед. учебн. заведений и слушателей ИПК и ФПК / Б. Т. Лихачев. – М.: Прометей, Юрайт, 1998. – С. 284.
13. Масол Л. М. Художньо-педагогічні технології в основній школі: єдність навчання і виховання: метод. посіб. / Л. М. Масол. – Харків: «Друкарня Мадрид», 2015. – 178 с.: іл.
14. Миропольська Н. Виміри сформованості художньої культури школярів / Н. Миропольська // Мистецтво і освіта. – 2003. – №1. – С. 20–23.
15. Неменский Б.М. Мудрость красоты: о проблемах эстетического воспитания / Б.М.Неменский. – М.: Просвещение, 1987. – 253 с.
16. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів] / Т. І. Поніманська. – К.: Академвидав, 2006. – 456 с.

Гатэж Н.В.

Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича

ОСОБЕННОСТИ ВОСПИТАНИЯ ЭСТЕТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ УЧЕНИКОВ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

Аннотация

В статье отражено содержание эстетического воспитания и особенности воспитания эстетической культуры учеников общеобразовательного учебного заведения. Проанализированы элементы эстетической культуры как важной составляющей всестороннего развития личности. Также доказано, что характер и степень развития эстетического чувства и эстетического вкуса, их воспитания является важным фактором формирования эстетической культуры личности. Автором отмечено, что проблема воспитания эстетической культуры школьников является чрезвычайно актуальной и необходимой для дальнейшего изучения и научного обоснования. Установлено, что лишь эстетически и морально богатое поколение сможет развить сильное государство и изменить стереотипы поведения в современном обществе.

Ключевые слова: эстетическое воспитание, эстетическая культура, эстетические потребности, эстетические идеалы, эстетические вкусы, воспитание эстетической культуры, изобразительное искусство, учитель изобразительного искусства.

Gatesh N.V.

Chernivtsi National University named after Yuri Fedkovych

PECULIARITIES OF ESTHETIC CULTURE EDUCATION FOR PUPILS OF THE GENERAL EDUCATIONAL INSTITUTION

Summary

The article reflects the content of aesthetic education and the peculiarities of the education of the aesthetic culture of pupils of a general educational institution. The elements of aesthetic culture as an important component of the all-round development of the individual are analyzed. It is also proved that the nature and degree of development of aesthetic sense and aesthetic taste, their upbringing is an important factor in the formation of the aesthetic culture of the individual. The author noted that the problem of educating the aesthetic culture of schoolchildren is extremely relevant and necessary for further study and scientific justification. It is established that only aesthetically and morally rich generation will be able to develop a strong state and change the stereotypes of behavior in modern society.

Keywords: aesthetic education, aesthetic culture, aesthetic needs, aesthetic ideals, aesthetic tastes, education of aesthetic culture, fine arts, teacher of fine arts.